

MEMLÛKLERDE SULTAN ŞABAN DÖNEMİ BÜYÜK EMİR İSYANLARI

Songül AKYURT*

Özet

Dünyanın neresinde olursa olsun devleti yöneten kişinin çocuk yaşta ve tecrübesiz olması başta vezirler, büyük devlet adamları ve emirlerin devlet yönetimine karşarak hükümdarlar üzerinde tahakküm kurmalarına hatta yönetimi bile ele geçirmelerine neden olmuştur. Bu durumun en güzel örneklerinden biri de 1250-1517 yılları arasında Mısır, Suriye, Hicaz ve Güneydoęu Anadolu'da hüküm süren Memlûk Devleti'nde görölmektedir. Memlûk Devleti'nin XXII. sultanı olan el-Melik el-Eşref Şaban (1363-1377), selefi el-Melik el-Mansûr Selâhaddîn Muhammed'in aklı dengesinin yerinde olmadığı gerekçesiyle emirler tarafından tahtan indirilmesinden sonra 30 Mayıs 1363 tarihinde henüz on yaşında iken tahta oturtulmuş bir sultandır. Onun emirler tarafından sultan yapılması, saltanatının da nasıl geçeceğine dair önemli ipuçları vermiştir. Bu çalışmada, kendisinden önce olduğu gibi Sultan Şaban zamanında da tahtı vesayet altında tutan büyük emirler ve onların adeta döneme damgasını vuran isyanları hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Emir, İsyân. Mısır, Memlûk Devleti, Sultan Şaban

GREAT AMIR REBELLIONS DURING SULTAN SHABAN PERIOD IN MAMLUKS

Abstract

The fact that the person who rules the state, wherever he is in the world, is a child and inexperienced, has caused viziers, great statesmen and orders to dominate the rulers by interfering in the state administration, or even take over the administration. One of the best examples of this situation had been seen in the Mamluk State, which ruled in Egypt, Syria, Hejaz and Southeastern Anatolia between 1250-1517. Al-Malik al-Ashraf Shaban (1363-1377), the XXII. Sultan of the Mamlûk State was enthroned on May 30, 1363, when he was ten years old, after his predecessor al-Malik al-Mansur Salâdîn was dethroned by the amirs because he was mentally unstable. The fact that he was made a Sultan by the amirs gave important clues about how his reign would pass. In this study, detailed information will be given about the great amirs who kept the Sultan Shaban under the their tutelage during the his reign and marked the period with their rebellions.

Key Words: Amir, Egypt, Mamluk State, Rebellion, Sultan Shaban

Giriř

Memlûk Atâbek el-'Asâkîri¹ ve aynı zamanda Sultan Şaban'ın annesi Hond Berke ile evli olan Olcay el-Yûsufî, 28 Haziran gecesi üvey oğlu Sultan Şaban'a karşı başlatmış olduğu isyan neticesinde ağır bir hezimete uğrayıp; Sultan Şaban'ın birlikleri tarafından Nil Nehri'nde her iki taraftan sıkışmış

* Doktorant, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, songulakyurt@hotmail.com ORCID: 0000-0002-2063-0654

¹ Memlûk ordusunun başkomutanı olan Atâbek el-'Asâkîr, rütbe ve makam bakımından Nâib es-Saltana'dan sonra gelirdi. Bkz. Keleş, 2002: 311.

vaziyette bulunuyordu. Kendisinden önce isyan eden atâbek el-‘asâkîrlerin akıbetini çok iyi bilen Olcay el-Yûsufî tek çareyi atının bütün ağırlığı ile beraber Nil Nehri'nin serin sularında boğulmakta bulmuştu. Sultan Şaban tarafından Olcay el-Yûsufî'nin boğulduğu yere gönderilen dalgıçlar onu, yüzü balıklar tarafından yenilmiş bir halde buldukları zaman, Sultan bu duruma oldukça üzülmüştü. Peki, kendine isyan eden bir adamın hayatının bu şekilde sona erışı Sultan Şaban'ı neden bu kadar üzmüştü? Olcay el-Yûsufî'den önce isyan eden atâbekler kimlerdi, neler yapmışlardı ve akıbetleri neler olmuştu? Olayları en başından almak yerinde olacak.

Memlûk Devleti'nde sultandan sonra yüksek rütbeli emirler gelirdi. Yönetici sınıfı oluşturan yüksek rütbeli emirler Nâib es-Saltana², Atâbek el-‘Asâkîr, Hâcib el-Huccâb³ gibi makamlarda bulunurlardı. Bu makamlarda bulunan emirler genelde sözü geçen, büyük ve nüfûzlu kimselerdi. Memlûk Devleti'nde sultan-emir ilişkisinin gidişatını belirleyen en önemli olgu sultanların kudretli olup olmadığı ile alakalı idi. Memlûk Devleti'nin ilk döneminde tahta çıkan sultanların kudretli olması aynı zamanda huşdâşları olan yüksek rütbeli emirlere karşı dizginleri kendi ellerinde tutmalarını sağladı. Bu durum ise çoğu zaman emirlerin sultana sorgusuz sualsiz itaat etmesine neden oldu. en-Nâsır Muhammed'in ölümüyle birlikte Memlûk tarihinde en-Nâsır Muhammed'in oğulları ve torunları dönemi başladı. en-Nâsır Muhammed'den sonra sekiz oğlu 20 yıl süreyle ve dört torunu da 21 yıl süreyle Memlûk tahtında kaldı.

Burci Memlûklerin iktidara gelinceye kadar ki zamanı kapsayan bu dönemde durum tam tersi bir hal almış, tahta çıkan ya da çıkartılan sultanların tecrübesiz ve çocuk yaşta olmaları büyük emirlerin devlet idaresinde ve sultanlar üzerinde hâkimiyet kurup isyan etmelerine neden olmuştur. Bahsi geçen bu sultanlar arasında en-Nâsır Muhammed'in torunu olan Sultan Şaban diğer sultanlardan farklı olarak tam 14 yıl gibi uzun bir süre tahta kalarak saltanatını Yelboğa el-Ömerî, Esendemir en-Nâsırî ve Olcay el-Yûsufî gibi son derece güçlü emirlerin nüfûzu altından kurtarmayı başarmıştır (Kortantamer, 1993: 79-112).

1. Yelboğa el-Ömerî

en-Nâsır Muhammed Hasan'ın memlûklerinden olan Yelboğa el-Ömerî,

² Memlûk sultanlarına idarî görevlerinde yardımcı olan Nâib es-Saltana, üst düzey devlet görevlilerinin atanmasında ve iktaların dağıtılmasından sorumluydu. Bkz. Keleş, 2002: 311.

³ Hâcib el-Huccâb'ın vazifesi emirlerin ve memlûklerin davalarına bakmak, sultana gelen misafir ve elçileri huzura çıkartmak ve her türlü askeri olayları kontrol etmektir. Bkz. Ayalon, 2016: 95; Keleş, 2002: 311; Kortantamer, 1984: 39; Kortantamer, 1993: 112.

Sultan'ın hâsekîleri⁴ arasında yer almakta ve bu nedenle de el-Hasekî olarak tanınmaktadır. Devlet idaresinde ipleri elinde tutan Atâbek el-'Asâkîr Şeyhû'nun 1357 yılında ölmesiyle Sultan Hasan tarafından Yelboğa el-Ömerî, Tayboğa et-Tavîl⁵ ile birlikte Tablhâne Emirliği'ne⁶ yükseltildi. Sultan Hasan'ın kısa sürede güvenini kazanan Yelboğa el-Ömerî, devlet kademelerinde yükselerek Emir Sargatmış'ın tutuklanmasının ardından Sultan tarafında binler komutanlığına getirildi. Tengiz Boğa el-Mardinî'nin ölümünden sonra Meclis Emirliği'ne⁷ (Emir-î Meclis) kadar yükseldi (İbn Hacer, IV, 1997: 270; Ayaz, 2007: 85-86).

Meclis emiri olarak atanmasının ardından Yelboğa el-Ömerî, devlet yönetiminde neredeyse tek söz sahibi kişi oldu ve ona danışılmadan hiçbir önemli iş yapılamaz hale geldi. Bu şekilde güçlenen Yelboğa el-Ömerî, Sultan Hasan'ı yaptığı bazı işlerden dolayı açıkça eleştirmeye dahi başladı. Kendi elleriyle yetiştirdiği ve önemli makamlara getirdiği Yelboğa el-Ömerî'nin bu davranışlarından oldukça rahatsız olan Sultan Hasan, Yelboğa el-Ömerî'yi etkisiz hale getirmek için fırsat kollamaya başladı. Tam da Sultan Hasan'ın bu düşüncelerinin üzerine hâsekilerden bazılarının Yelboğa el-Ömerî'nin onu öldürmek istediğini ve idari toplantılara elbisesinin altında silahla katıldığını söylemeleri üzerine Sultan, Yelboğa el-Ömerî'yi huzuruna çağırarak hareminin içinde ellerini bağlatarak elbiselelerini çıkarttırdı (Ayaz, 2007: 86-87; Steenbergen, 2011: 429-431). Bu duruma son derece içerleyen Yelboğa el-Ömerî 16 Mart 1361 tarihinde Sultan Hasan'a isyan etti. Yelboğa el-Ömerî, Sultan Hasan'ı hâl ettikten sonra el-Melik el-Mansûr Selâhaddîn Muhammed'i 17 Mart 1361 tarihinde sultan ilan ettimeyi başardı. Tahta yeni çıkan Sultan Selâhaddîn Muhammed'in on dört yaşında olması Yelboğa el-Ömerî'nin tamamen idareye hâkim olmasını sağladı. Anlaşılan o ki Yelboğa el-Ömerî'nin yönetiminden son derece memnun olan Sultan, devlet işlerinden elini çekerek seleflerinin aksine ümeranın hanımlarının bulunduğu meclislere giderek onlarla şakalaşıyor, kadınların yanında cariyeleriyle uygunsuz tarzda oyunlar oynayıp, aynı şekilde saltanat makamlarında da bu tarz hareketler sergiliyordu. Bu davranışı

⁴ Sultanın seçilmiş birlikleri ve seçilmiş maiyetiydi. İstikbaldeki emirler olup sultana en yakın olan gruplardı. Bkz. Kortantamer, 1984: 37; Hallâk ve Sabbâğ, 1999: 78; Ayalon, 2016: 19-20; Popper, 1874-1963: 89.

⁵ Sultan Hasan dönemini büyük emirlerinden biriydi. Sultan Hasan, Tayboğa et-Tavîl ve Yelboğa el-Ömerî'yi 1356 yılında Tablhâne Emirliği'ne ve daha sonra bu ikiliyi Emir Sargatmış'ın yerine komutanlık görevine getirdi. Tayboğa et-Tavîl, Sultan Hasan'ın öldürülmesinden sonra Emir-î Silâh oldu. İbn Hacer, II, 1997: 139.

⁶ Kırklar Emirliği olarak da bilinmektedir. Yüksek rütbeli emirlerden oluşurdu. Bkz. Kortantamer, 1984: 40.

⁷ Hekimlerden, göz doktorlarından vb. kişilerden sorumluydu. Sultana ait meclislerin hazırlanması, nezaret ve idaresinden sorumlu olup, bir nevi sultanın teşrifatçısıydı. Bkz. Kortantamer, 1984: 40; Keleş, 2002: 309; Ayalon, 2016: 95.

ümeranın ona karşı nefret beslemesine neden oldu ve başta Yelboğa el-Ömerî olmak üzere diğer büyük emirler Sultan Selâhaddîn Muhammed'in akıl sağlığının yerinde olmadığını ileri sürerek onu hâl ettiler. Onun yerine 30 Mayıs 1363 tarihinde henüz on yaşında olan el-Melik el-Eşref Şaban'ı tahta çıkardılar. Sultan Şaban zamanında Mısır'da devlet idaresinde asıl söz sahibi olan yine Yelboğa el-Ömerî'ydi. Kaynakların da ifade ettiği gibi Sultan Şaban onun elinde istediği zaman oynayabileceği bir kukladan farksızdı (İbn Hacer, IV, 1997: 270; Ayaz, 2007: 87-89; Steenbergen, 2011: 122-124).

Yelboğa el-Ömerî güçlü, sözü geçen ve çevresi tarafından saygı gören bir emirdi ve ayrıca oldukça zengin bir kişiydi. Sert bir mizaca sahipti ve birine kızdığı zaman kızgınlığı asla geçmezdi. Arapça kanuşmayı fazla bilmediği gibi dilindeki problem nedeniyle konuşmakta zorlanırdı. Üstadı olan Sultan Hüseyin'i öldürmüş bu yüzden kan dökücü olarak adlandırılmıştı (İbn Hacer, IV, 1997: 271; İbn İyâs, I/II, 1983: 51; Steenbergen, 2011:122-124). Yelboğa el-Ömerî memlûklerine bol ihsanlarda bulunurdu. Onlara giymeleri için altından işli süslü tırâzlar hediye ederdi. Bu sebeple İbn Hacer, memlûkleri ile çıktığı zaman onun memlûklerinin adeta güneş gibi parlardığını kaydeder (İbn Hacer, IV, 1997: 270-271). Üç bin memlûke sahip olan Yelboğa el-Ömerî, evinden çıkıp Kal'atu'l-Cebel'e giderken düzenlediği alayına memlûkleri iki sıra halinde iştirak ediyorlardı (İbn Hacer, IV, 1997: 271; İbn İyâs, I/II, 1983: 51; Steenbergen, 2011: 121-124). Hanefîlik mezhebinin büyük savunucusu olan Yelboğa el-Ömerî, hanefîlik mezhebine geçenleri oldukça iyi bir miktarda para ile ödüllendirirdi (İbn Hacer, IV, 1997: 270-271). Bu nedenle onun zamanında büyük bir grup şâfiîlikten hanefîlik mezhebine geçti⁸. Vezir Fahreddin b. Kâzvine her gün Yelboğa el-Ömerî'nin düzenlediği ziyafet sofrasına bin rıtl⁹ et gönderiyordu. Her gün düzenlenen bu ziyafet sofrası için yapılan masraf bin dinardı. Bu ziyafet sofralarında her bir tabağa on rıtl koyun eti konulurdu. Öyle ki bu büyük tabaklara o zamandan beri "Sahn Yelboğavî" denildi (İbn İyâs, I/II, 1983: 51).

Yelboğa el-Ömerî her ne kadar devlet yönetimini ele geçirmiş olsa da en az kendi kadar güçlü olan huşdâşî Tayboğa et-Tavîl'i rakip ve tehdit olarak görüyor ve onu bertaraf etmenin yollarını arıyordu. Yelboğa el-Ömerî ve Tayboğa et-Tavîl birlikte yürürlerken halktan bazı kişilerin Tayboğa et-Tavîl'e: Ey uzun şu kısaya dikkat et dedikleri, Tayboğa et-Tavîl'in gülererek Yelboğa el-Ömerî'ye bunların ne demek istediğini sorduğunu, Yelboğa el-Ömerî'nin de bu tür ifadelerin aralarını bozmak isteyenlerin sözleri olduğunu belirterek konuyu kapatmaya çalıştığı kaynaklarda belirtilmektedir (İbn İyâs, I/II, 1983: 52, İbn Şâhin, I/I, 2002: 373; Ayaz, 2007: 90). Tam da bu esnada Yelboğa el-Ömerî'nin

⁸ Memlûk Devleti'nde devlet adamlarının hanefîliğe ilgisi hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız. Ayaz-Eren, 2019: 284-296.

⁹ Arap dünyasında kullanılan en yaygın ağırlık birimidir. Bkz. Kallek, 2008: 52-55; Hinz, 1990: 34.

eline istediği fırsat geçti, ‘Abbâse’de¹⁰ avlanmak için bulunan Emir-î Silâh¹¹ Tayboğa et-Tavîl’e Emir Akboğa el-Ömerî ile birlikte Sultan Şaban’ın emrini gönderdi (el-Makrîzî, III/I, 1975: 115; İbn İyâs, I/II, 1983: 25; İbn Şâhin, I/I, 2002: 381; İbn Dokmak, Basım Yılı Belirtilmemiş: 413). Gönderilen bu emirde Tayboğa et-Tavîl’e Sultan Şaban’ın nâibi olarak Suriye’ye gitmesi belirtildi. Emir Akboğa el-Ömerî ayrıca yanında Tayboğa et-Tavîl için taklîd ve hilat de götürdü. Tayboğa et-Tavîl bunların hiçbirini kabul etmeyerek Emir Akboğa el-Ömerî’yi de hoş olmayan bir şekilde reddetti. Tayboğa et-Tavîl’in bu hareketi ile istediği fırsatı yakalayan Yelboğa el-Ömerî bu durumu Sultan Şaban’a ve dolaylı olarak kendisine karşı bir isyan hareketi olarak değerlendirdi (el-Makrîzî, 1975: 115; İbn İyâs, I/II, 1983: 25; İbn Şâhin, I/I, 2002: 381)¹².

Yelboğa el-Ömerî, ikinci kez Emir Argûn el-Userdî, Emir Arus el-Mahmûdî, Emir Argûn el-Azakî ve Emir Tayboğa el-‘Alâî’den oluşan bir grubu nâiblik taklîdi ve hilat ile Tayboğa et-Tavîl’e gönderdi. Ayrıca emirlere Tayboğa et-Tavîl’i isyan hareketinden dönmeye ikna etmelerini eğer ikna olmazsa onu yakalamalarını da emretti (el-Makrîzî, III/I, 1975: 115; İbn İyâs, I/II, 1983: 25; İbn Şâhin, I/I, 2002: 381; İbn Dokmâk, 413). Emirler yola çıktıktan kısa bir süre sonra Emir Argûn el-Azakî ve Emir Tayboğa el-‘Alâî’nin memlûklerinden bir grup Emir Tayboğa et-Tavîl’in tarafına geçerek sefere katılmadılar. Bunun üzerine Emir Argûn el-Userdî ve Emir Arus el-Mahmûdî, Emir Tayboğa el-‘Alâî’yi yakaladılar. Emir Argûn el-Azakî ise kaçarak Emir Yelboğa el-Ömerî’ye olup bitenleri anlattı (el-Makrîzî, III/I, 1975: 115; İbn İyâs, I/II, 1983: 25-26).

Aldığı bu haber üzerine Yelboğa el-Ömerî Kal’at’ul-Cebel’e çıktı. Sultan ve bütün askerler silahlarını kuşanarak, 1 Mart 1366 tarihinde Kubbet en-Nasr’ın¹³ yakınında bulunan dağın arkasına saklandılar. Tayboğa et-Tavîl’de Kubbet en-Nasr’a geldi ve iki grup burada savaştı (el-Makrîzî, III/I, 1975: 116)¹⁴.

¹⁰ Sâlihiyye ve Belbis arasında bulunan bir köydür. Sultanların av için tercih ettiği bir yer olması ile ünlüdür. Bkz. el-Makrîzî, I, Basım Yılı Belirtilmemiş: 232.

¹¹ Silah deposuna bakardı ve resmigeçitlerde sultanın silahlarını taşırdı. Maiyetinde silâhdârîye denilen memlûkler bulunurdu ve cephaneye giren çıkan silahlardan sorumluydu. Bkz. el-Makrîzî, II, Basım Yılı Belirtilmemiş: 222; Kortantamer, 1984: 40; Keleş, 2002: 309; Ayalon, 2016: 95).

¹² İbn Dokmâk diğer müelliflerden farklı olarak Yelboğa el-Ömerî’nin Tayboğa et-Tavîl’e Dımaşk nâibliğini teklif ettiğini belirtmektedir. Bkz. İbn Dokmâk, Basım Yılı Belirtilmemiş: 413.

¹³ İranlı sûfîlerin ikamet ettiği bir zaviyeydi. Kahire’nin dışında, Sahra’nın içinde, el-Cebel el-Ahmar’ın altında ve Kabak Meydanı’nın sonunda bulunmaktaydı. Bkz. el-Makrîzî, II, 433.

¹⁴ İbn İyâs, Yelboğa el-Ömerî’nin Sultan Şaban’la birlikte Kal’at’ul-Cebel’den inerek Re’s Savve’de durduğunu ve Remle’de Allah ve Sultan Şaban’a kim itaat ediyorsa atına binip sancağa gelmesinin emredildiği ve bunun üzerine bütün askerlerin toplanıp Remle’ye çıktığını belirtmektedir. Ayrıca askerlerin çıkışı tamamlandığı zaman Sultan Şaban’ın Re’s Savve’de bulunduğunu ve buradan da yürüyerek Kubbet en-Nasr’a gittiğini belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, I/II, 1983: 25-26.

İkili arasında gerçekleşen savaşı Tayboğa et-Tavîl kazanacakken dağın arkasında saklanan grup çıkarak onun güçlerine arkadan saldırdı. Kaçmaktan başka çaresi kalmayan Tayboğa et-Tavîl, Kahire’de saklandı; yanındaki gruplar ise dağıldı (el-Makrîzî, III/I, 1975: 116; İbn Şâhin, I/I, 2002: 381; Ayaz, 2007: 91)¹⁵.

Sultan, Kal’atu’l-Cebel’e döndükten sonra her kim ki kaçan askerlerden birini bulup da getirmese bu kişilerin tespit edilip cezalandırılacağını bildirdi. Sultan Şaban’ın bu çağrısı üzerine bazı insanlar Kahire valisine Tayboğa et-Tavîl’in yerini gösterdiler. Vali Baybars Hânkâhı’nda¹⁶ saklanan Tayboğa et-Tavîl’i yakalayarak onu Kal’atu’l-Cebel’e götürdü. Tayboğa et-Tavîl burada zincirlenerek hapse atıldı (el-Makrîzî, III/I, 1975: 116; İbn İyâs, I/II, 1983: 27; İbn Dokmâk, 413; Steenbergen, 2011: 131)¹⁷. Tayboğa et-Tavîl’e bu isyan hareketinde yardım eden emirler de sırasıyla tutuklandılar. Tutuklanan bu emirler arasında Emir Arus, Emir Argûn el-Usardî, Tayboğa et-Tavîl’in kardeşi Emir Gökay, Emir Kilim, Emir Çarıkdemir es-Seyfi Muncuk, Emir Argûn Abdulmelik, Emir Çakmak eş-Şeyhûnî, Akboğa el-Ömerî, Emir Ezkah es-Seyfî, Gürcü b. Gökay ve Taşdemir el-‘Alâî bulunmaktaydı. Bu emirlerin hepsi zincirlenerek İskenderiye’ye gönderildiler ve burada hapsedildiler (el-Makrîzî, III/I, 1975: 116-117; İbn İyâs, I/II, 1983: 26-27; İbn Şâhin, I/I, 2002: 381-382; İbn Kesîr, XVIII, 1998: 714).

Sultan bir müddet sonra İskenderiye’de hapiste bulunan bu emirlerin çıkarılmasını emretti. Çıkarılan emirler battallığa (emekliye) ayrılarak onlara her gün yetecek kadar maaş bağlandı. Emir-î Silâh Tayboğa et-Tavîl de battallığa ayrılarak Sultan Şaban’ın güvendiği bir kişi olan Makdîsî’nin evine gönderildi ve ona da yeterli maaş bağlandı (İbn İyâs, I/II, 1983: 29).

Yelboğa el-Ömerî’nin en büyük rakibi Tayboğa et-Tavîl’i bertaraf etmesi ve devlet idaresini elinde tutmasından kaynaklanan gücünün getirdiği hırsıyla, adeta bir sultan gibi hareket ettiği bilinmektedir. Öyle ki, İskenderiye baskınından¹⁸ sonra barış talebi ile gelen Frenk elçilerini Sultan Kahire’de olmadığı için kendisi karşılamış ve Sultan Şaban’a danışmadan elçilerin isteklerinin bir kısmını kabul etmişti. Şüphesiz ki Yelboğa el-Ömerî’nin devlet içindeki konumu yabancı devletler tarafından da biliniyordu. 1365/1366 (h. 767) yılında Cenova Kralı, İskenderiye baskınından sonra hem bozulan ilişkileri

¹⁵ İbn İyâs, Tayboğa et-Tavîl’in Reydâniyye’de bozguna uğradığını ve askerlerinden pek çoğunun öldürüldüğünü belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, I/II, 1983: 26.

¹⁶ Sultan Rükneddîn Baybars el-Çâşniğîr tarafından Kahire’de inşa edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız. el-Makrîzî, II, s. 416.

¹⁷ İbn Kâdî Şuhbe, ayrıntıya girmeyerek sadece iki büyük emir arasında meydana gelen savaştan bahsetmiştir. Bkz. İbn Kâdî Şuhbe, II, 1994: 274.

¹⁸ Sultan Şaban döneminde 1365 yılında gerçekleştirilen İskenderiye baskını hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız. Akyurt, 2017: 47-59.

düzeltilmek hem de Memlûk Devleti'yle daha önce yapılmış olan barışı yenilemek amacıyla bir elçilik heyeti gönderirken, Sultan Şaban'ın yanı sıra Yelboğa el-Ömerî'ye de hediyeler göndermişti (el-Makrîzî, III/I, 1975: 122; İbn İyâs, I/II, 1983: 40; İbn Şâhin, I/I, 2002: 385; İbn Kâdî Şuhbe, II, 1994: 277).

Bu güç ile birlikte Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerine oldukça sert bir şekilde davranması memlûklerinin ona tepki göstermesine neden oldu. Şöyle ki; Yelboğa el-Ömerî küçük bir sebepten dolayı memlûklerine ağır cezalar veriyordu. Yelboğa el-Ömerî onların büyük bir kısmını kırbaçla döver ve büyük bir kısmının da kulaklarını ve burunlarını keserdi (İbn Hacer, IV, 1997: 271; İbn İyâs, I/II, 1983: 40; Steenbergen, 2011: 122-124). Ayrıca onlara hakaret edip zulüm de ediyordu (el-Makrîzî, III/I, 1975: 130; İbn İyâs, I/II, 1983: 45; Ayaz, 2007: 92; Steenbergen, 2011: 122-124). Onun memlûkleri birleşip Yelboğa el-Ömerî'yi şikâyet etmek için ağalarına gittiler. Yelboğa el-Ömerî'nin kendilerine yaptıklarını anlatarak onun öldürülmesini istediler. Ağaların içinden en büyüğü, bu durum hakkında Yelboğa el-Ömerî ile konuşana kadar memlûklerden beklentilerini istedi. Yelboğa el-Ömerî ile bu konu hakkında konuşmak üzere Emir Esendemir en-Nâsırî, Emir Akboğa Halep el-Ahmedî, Emir Kaçmaz et-Tâzî, Emir Tagribirmiş el-ʿAlâî, Emir Akboğa Çerkes, Emir-î Silâh Emir Karaboğa es-Sargatmış görevlendirildi. Yelboğa el-Ömerî'ye giderek memlûklerin durumunu anlatan emirler ayrıca Yelboğa el-Ömerî'den memlûklere nazik davranmasını da istediler. Bunun üzerine Yelboğa el-Ömerî tehditler savurarak kendisini şikâyet eden memlûklerini kırbaçla döverek çadırlarında teşhir edeceğine dair yemin etti (el-Makrîzî, 1975: 130-131; İbn İyâs, I/II, 1983: 45)¹⁹. Yelboğa el-Ömerî'yi öldürmek için yemin eden memlûkler, 9 Aralık 1366 tarihinin çarşamba gecesini çadırına baskın düzenlemişler ancak Yelboğa el-Ömerî'nin hâssalarından bir grubun kendisine saldırı ile ilgili haberi daha önce vermesi üzerine yanındaki hâssaları ile birlikte Bûlâk et-Tekrûrî'ye²⁰ kaçmayı başardı (el-Makrîzî, III/I, 1975: 131, İbn Şâhin, I/I, 2002: 391; Ayaz, 2007: 92)²¹.

Yelboğa el-Ömerî içinde bulunduğu durumu, İskenderiye baskını sonrası yapılan hazırlıklar neticesinde askerlerin yoklamasını yapmakta olan Hâcib el-Huccâb Emir ʿAlaaddin Tayboğa'ya bildirdi. Haberi olan Hâcib el-Huccâb askerleri dağıtarak yoklamalarını da iptal etti. Yelboğa el-Ömerî'ye yardım etmek için memlûklerini olası bir savaş için hazırladı. Akabinde Arvâ'ya²² (el-

¹⁹ İbn Dokmâk, hiçbir ayrıntıya girmeden yukarıda ismi zikredilen emirlerin Yelboğa el-Ömerî'nin yanına gittikten sonra kalenin altında toplanarak efendilerine isyan ettiklerini belirtmektedir. Bkz. İbn Dokmâk, 415.

²⁰ Kahire'nin semtlerinden biridir. Bkz. el-Makrîzî, II, 131.

²¹ İbn İyâs, Yelboğa el-Ömerî'nin çiftçi kıyafeti giyip başını da sarıkla sarıp üstünde bir çüppeyle Nil'den Bûlâk et-Tekrûrî'ye geçtiğini ve buradan da Arvâ'ya geçerek Kebş'deki evine gittiğini belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, I/II, 1983: 47.

²² Nil'de Bûlâk ve Ravza arasında bulunan bir adadır. Bkz. el-Makrîzî, II, 186.

Cezire el-Vustâ) geri dönerek halka askerlerine ve Kahire'deki emirlere olası bir savaş durumunda silahlarıyla gelmelerini emretti. Bu savaş çağrısı üzerine askerler silahları ile geldiler (el-Makrîzî, III/I, 1975: 132; İbn Şâhin, I/I, 2002: 391).

Kahire halkı bu durum karşısında nefesini tutmuş olacakları beklemekteydi. Halk ise akın akın bu adaya gidiyordu. Emir 'Alaaddin Tayboğa gemi sahiplerine Nil'in her iki yakasından da kimseyi geçirmemelerini emretti. Gemileri Fustât sahilinde toplayarak Nil'in ortasına demir attırdı. Emir Tayboğa Sultan Şaban'ın harrâkasının²³ reisi olan Fettâhaddîn Sodak'a giderek gemilerin içinden insanları çıkartmasını, Nil'den sadece Yelboğa el-Ömerî ve yanında birlikleri geçirmesini emretti. Askerlerini tam teşekkül toplayarak Yelboğa el-Ömerî'nin yardımına koştu (el-Makrîzî, III/I, 1975: 132; İbn Şâhin, I/I, 2002: 391; Ayaz, 2007: 93).

Nâib el-Gâybe²⁴ olan Emir Ömer, Sultan Şaban'ın memlûklerini savaşa hazırlıklı bir şekilde bekleterek onları Kal'atu'l-Cebel'in surlarının üstüne yerleştirdi. Yelboğa el-Ömerî, Emir 'Alaaddin Tayboğa'nın hazırlattığı gemiyle Arvâ'ya geçti. Yanındaki büyük grupla birlikte Kal'atu'l-Cebel'e gitti fakat Emir Ömer Kal'atu'l-Cebel'e girmesine engel oldu. Bu engelle karşılaşan Yelboğa el-Ömerî, Kebş'teki evine geri döndü. 'Alaaddin Tayboğa ise deniz yolunu emniyet altına almak için sahile indi (el-Makrîzî, III/I, 1975: 132; Ayaz, 2007: 93).

Yelboğa el-Ömerî'nin Arvâ'ya gittiği haberi Kal'atu'l-Cebel'deki efendilerine karşı gelen memlûkleri tedirgin etti ve Sultan Şaban'ı kendi taraflarına çekmeye karar verdiler. Bunun için ilk olarak Yelboğa el-Ömerî'nin yandaşları olan memlûkleri kendilerinden ayırt etmek adına Kal'atu'l-Cebel'deki memlûklere şunu duyurdular: Her kim ki Yelboğa el-Ömerî'nin yanında ise onun peşinden gitsin ve her kim ki Sultan Şaban'ın tarafında ise burada bizimle kalsın. Yelboğa el-Ömerî'ye tâbi olanların bir kısmı giderken çoğunluğu kalmayı tercih etti. Bu aslında küçük bir oyundu çünkü Kal'atu'l-Cebel'den çıkan Yelboğa el-Ömerî'nin taraftarı memlûkler yakalandı ve Sultan Şaban'ın çadırına götürüldüler. Yelboğa el-Ömerî'ye karşı olanlar onun önünde yeri öperek Yelboğa el-Ömerî'nin kendilerine yaptıklarını anlatıp ondan şikâyetçi oldular ve sorunun çözümü için Sultan Şaban'dan yardım istediler. Bütün bu olanlar karşısında son derece memnun olan ve Yelboğa el-Ömerî'nin tahakkümü altından kurtulmak isteyen Sultan, bu fırsatı iyi değerlendirerek kendisine bağlılık yemini eden memlûkleri destekledi onları askeri bakımdan güçlendirdi. Sultan, onlarla birlikte 3 Aralık 1366 tarihinde Bûlâk et-Tekrûrî'ye

²³ Büyük savaş gemilerindedir. Memlûklerin son dönemlerinde tamamen emirlere ve sultanlara has gemiler olarak kullanılmıştır. Devlet adamları ve önemli kişilerin karşılanmasında da bu gemiden istifade edilmiştir. Bkz. Gani, 2012: 52.

²⁴Nâib es-Saltana'nın sultana refakat ettiği durumlarda onun yerine başkentte kendisinden daha az yetkiye sahip olan Nâib el-Gâybe kalırdı. Ayrıntılı bilgi için bakınız. Kortantamer, 1984: 38.

gitti. Fakat gemiler boşaltıldığı ve uzakta bir limana çekildiği için Yelboğa el-Ömerî'nin bulunduğu karşı tarafa geçemediler. Burada çadır kurarak üç gün beklediler (el-Makrîzî, III/I, 1975: 132-133; İbn Şâhin, I/I, 2002: 391; Ayaz, 2007: 93; Steenbergen, 2011: 139-140).

Yelboğa el-Ömerî'ye karşı yapılacak mücadele için adeta ülkede seferberlik ilan edildi. İskenderiye, Dimyât²⁵, Reşîd²⁶, Barlâs'a güvercinlerle haber gönderilerek Frenkler'den limanları korumakla görevli olan birliklerde yer alan askerlerin gelmesi istenildi. Ayrıca Yukarı Mısır (Güney Mısır) ve Aşağı Mısır (Kuzey Mısır) askerlerin gelmeleri için de bir yazı yazıldı. Bu çağrı üzerine askerler grup grup geldiler. Bir yandan da Nil sahillerinde valiler gemileri toplamaya başladı. Toplanan bu gemilere binen bir grup Nil'in ortasında diğer kalan gemilerle birleşti. Savaş aletleri ile donatılmış olan bu gemilerle Bûlâk et-Tekrûrî'ye gittiler (el-Makrîzî, III/I, 1975: 133; Ayaz, 2007: 93).

Sultan Şaban'ın isyancılara destek verdiği haberini alan Yelboğa el-Ömerî, Halife Mutevekkil'den Sultan Şaban yerine kardeşi Anûk'u sultan ilan etmesini istedi. Halife, Yelboğa el-Ömerî'nin bu isteğini Sultan Şaban'ın daha güçlü ve cesur olduğunu ileri sürerek reddetti (el-Makrîzî, III/I, 1975: 133; İbn Şâhin, I/I, 2002: 391; Ayaz, 2002: 93). Halife'nin bu tutumu karşısında Yelboğa el-Ömerî, bütün sultanlık alametlerini ortaya çıkartarak şunları dile getirdi: Benden daha güçlüsü var mıdır? Ben Anûk'u sultan olarak teyit ve tayin ediyorum diyerek Halife'ye Anûk'u sultan ilan etmekten başka çare bırakmadı. Sultan ilan edilen Anûk'a "el-Melik el-Mansûr" lakabını verdiler ve bütün sultanlık alametleriyle onu ata bindirdiler. Anûk Kasım/Aralık 1366 (h. 768) yılında devlet büyüklerinin, emirlerin, bürokratların önünde tahta oturtuldu (el-Makrîzî, III/I1975: 133; İbn İyâs, I/II, 1983: 48; İbn Dokmâk, 416; Ayaz, 2002: 93).

Kabul töreni bittikten sonra Yelboğa el-Ömerî askerleri ile birlikte savaşmak için harekete geçti. Savaş gemilerine bindiler, Nil'in ortasında karşı karşıya gelen iki taraf bütün gün gemilerden birbirlerine ok attılar. Dört şînî²⁷ gemisinden inen Eşrefiyye memlûkleri Ravza'ya gittiler. Bunun üzerine Yelboğa el-Ömerî yanındaki bir grubu onların karaya çıkmalarını engellemek üzere gönderdi. Daha sonra Eşrefiyye memlûkleri üç tarîdeden²⁸ oluşan savaş gemileri

²⁵ Tinnîs ve Kahire arasında bulunan Nil'in Dimyât kolunun doğusunda kurulmuş olan bir liman kentidir. Bkz. el-Makrîzî, I, 213; Yâkût el-Hamavî, II, 1965: 402.

²⁶ Akdeniz sahilinde İskenderiye yakınlarında bir sahil kentidir. Bkz. Yâkût el-Hamavî, II, 1965: 781.

²⁷ Memlûk Devleti'nde donanmanın temel gücünü oluşturan gemilerdir. Müdafaa ve taarruz amacıyla inşa edilmiş kale ve burçları olan, ortalama olarak güvertesinde yüz elli muhârip denizciyi taşıyan bir gemi idi. Bkz. Gani, 2012: 60.

²⁸ Büyük nakliye gemileri sınıfındandır ve özel olarak at taşımak için inşa edilmiştir. Bkz. Gani, 2012: 60.

ile Bûlâk et-Tekrûrî'ye çıktı. Cezîret el-Fîl²⁹ ve Şibra'ya doğru gitti. Yelboğa el-Ömerî onların karaya çıkmalarını engellemek amacıyla başka bir grubu daha gönderdi. Bu grubun içinde Yelboğa el-Ömerî'nin güvendiği iki emir, Emir Karaboğa el-Bedrî ve Emir Tuğaydemir en-Nizâmî taraf değiştirerek Eşrefiyye memlûklerine katıldılar. Bu iki emir hemen alınıp Sultan Şaban'ın yanına Bûlâk et-Tekrûrî'ye gönderildiler. Bu iki emir ve birliklerinin Eşrefiyye memlûklerine katılmasıyla birlikler Şibra'ya inerek bölgenin doğu yakasına hâkim oldular (el-Makrîzî, III/I, 1975: 134; İbn Dokmâk, 417; Steenbergen, 2011: 119).

Olaylar bu şekilde gelişirken savaş günleri boyunca Kahire'nin çarşıları kilitli kaldı. Bu nedenle insanların Nil'in ortasında Sultan ve Yelboğa el-Ömerî arasında gerçekleşen savaşı izlemekten başka yapacak işleri kalmamıştı. İnsanlar Sultan Şaban'ın tarafını tutuyorlardı. Hatta onun için bayraklarla Nil'e atlayarak ona doğru yüzenler bile vardı. Ona yaklaştıklarında *Sultan mansûr* diye bağırarak onu desteklediler. Aynı zamanda savaşı izlerken dillerinden de şu cümleyi düşürmediler; *Cezîre'nin (Arva'nın) Sultanının arpa tanesi kadar değeri yok*. Böylece Anûk'un durumundan bahsedip onunla alay ettiler. Bunu da Yelboğa el-Ömerî'yi zayıf düşürmek için yaptılar (el-Makrîzî, III/I, 1975: 134-135; İbn İyâs, I/II, 1983: 48; İbn Şâhin, I/I, 2002: 391).

Emir Karaboğa el-Bedrî ve Emir Tuğaydemir en-Nizâmî Sultan Şaban'ın yanına vardıklarında doğu karasının alındığı ve Yelboğa el-Ömerî'nin yanındaki birliklerin de bozguna uğradığı haberini iletiler. Sultan Şaban'a Nil'i geçmesi gerektiğini söylediler ve bu öneri üzerine Sultan geri kalan gemilerle birlikte Şibra'ya gitti (el-Makrîzî, III/I, 1975: 135).

Yanındaki birlikler grup grup dağılınca Yelboğa el-Ömerî'nin kaçıktan başka çaresi kalmadı. Yelboğa el-Ömerî'nin yanında Yakupşah, Argûn Tatar, Bayboğa 'Alâî, Halil b. Kosun, Akboğa el-Cevherî, Gümüşboğa, Bayboğa Şakir ve Aynbek adlı emirler bulunmaktaydı. Fakat daha sonra bu emirlerin hepsi Sultan Şaban'ın tarafına geçtiler. Yelboğa el-Ömerî'nin yanında sadece 'Alaaddin Tayboğa kaldı. Yelboğa el-Ömerî'nin memlûkleri onu teker teker terk etmişlerdi, bu da Yelboğa el-Ömerî'nin sonunun yaklaştığını göstermekteydi (el-Makrîzî, III/I, 1975: 135)³⁰. Yelboğa el-Ömerî, aldığı bu yenilgi üzerine sultan ilan etmiş olduğu Anûk'u Kal'atu'l-Cebel'e gönderdi. Daha sonra meydanın altındaki Sûk

²⁹ Nil üstünde bulunan adadır. Ellinin üstünde bostana sahiptir. el-Makrîzî, II: 130-131.

³⁰ İbn İyâs, Yelboğa el-Ömerî'nin aldığı yenilgi sonucunda onun yanında sadece Hâcib el-Huccâb Emir 'Alaaddin Tayboğa ve memlûklerinden bazılarının kaldığını; Yelboğa el-Ömerî'nin Remle'ye çıktığını burada bir saat beklediğini; fakat hiçbir emirin veya memlûkunun yanına gitmediğini belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, I/II, 1983: 48. İbn Hacer ise Yelboğa el-Ömerî'nin yenilginin ardından itaat ederek boynunda beyaz bir mendille teslim olduğu ifade etmiştir. Bkz. İbn Hacer, IV, 1997: 271.

el-Hayl'e³¹ (Atlar Çarşısı) gelerek burada iki rekât namaz kıldı. Yelboğa el-Ömerî, kendisine sadık kalan tek memlûku 'Alaaddin Tayboğa'ya onunla gelmemesini emrederek Kebş'teki evine yalnız başına gitti. Yelboğa el-Ömerî'yi tek başına gören insanlar onunla alay ederek evine girene kadar onu taşladılar (el-Makîzî, III/I, 1975: 136; İbn İyâs, I/II, 1983: 49; Steenbergen, 2011: 138).

Sultan, Yelboğa el-Ömerî'ye karşı kazandığı bu zaferin ardından yanında kendi askerleri, Yelboğa el- Ömerî'nin memlûkleri ve halktan büyük bir grupla Kal'atu'l-Cebel'e çıktı. Daha sonra Yelboğa el-Ömerî'nin getirilmesini emretti. 'Alaaddin Tayboğa ile birlikte getirilen Yelboğa el-Ömerî Kal'atu'l-Cebel'de hapsedildi. Memlûkler, Sultan Şaban'ın Yelboğa el-Ömerî'yi serbest bırakacağından korkarak toplandılar. İçlerinden yaşça en büyükleri Emir Esendemir en-Nâsirî, Akboğa el-Halep ve Emir Kaçmaz Sultan Şaban'a giderek Yelboğa el-Ömerî'nin kendilerine bırakılmasını istediler (el-Makrîzî, III/I, 1975: 136; Ayaz, 2007: 94)³². Sultan emirlerin bu isteğini kabul ederek Yelboğa el-Ömerî'yi hapisneden çıkarttı. Ona binmesi için bir at getirildi. Ata tam bineceği sırada memlûku olan Karademir ortaya çıkarak bir kılıç darbesiyle Yelboğa el-Ömerî'nin başını gövdesinden ayırdı. Diğer memlûkler ise Yelboğa el-Ömerî'yi parçalara ayırana kadar ona kılıçla saldırdılar. Yelboğa el-Ömerî'nin kesik başını Sultan Şaban'a götürerek onun önünde yanan meşalenin içine attılar. Bir süre sonra yanan meşalenin içinden kesik başı çıkarılıp yıkandı ve memlûklarına gösterildi. Onu kulağının altındaki benden tanıyan memlûkler cesedini Kal'atu'l-Cebel'in arkasına taşıdılar. Yelboğa el-Ömerî'nin devâdârı Taşdemir, kesik başı ve vücudu yıkayarak Yelboğa el-Ömerî'nin kendisinin yaptırdığı türbeye defnetti (el-Makrîzî, III/I, 1975: 136-137; İbn Habîb, 1986: 301; İbn Dokmâk, 418-419; Ayaz, 2007: 437-438; Steenbergen, 2011: 437-438)³³. Böylece Memlûk Devleti'nin en büyük emirlerinden biri olan Yelboğa el-Ömerî 14 Aralık 1366 tarihinde katledilerek tarih sahnesinden çekilmiş oldu.

Yelboğa el-Ömerî'nin katlinin ardından emirler ve devlet erbabı Sultan Şaban'ın kabul töreni için Kal'atu'l-Cebel'e çıktılar. Emirlerin içinden Yelboğa el-

³¹ Kal'at'ul-Cebel'in içinde bulunan bir yerdir. Bkz. el-'Arînî, 1967: 220.

³² İbn İyâs farklı olarak memlûklerin Sultan Şaban'ın huzuruna çıkarak Yelboğa el-Ömerî kendilerine teslim edilmediği takdirde onu zorla alacaklarını dile getirdiklerini ve Sultan Şaban'ın onlardan korkarak Yelboğa el-Ömerî'yi onlara teslim ettiği belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, I/II, 1983: 49.

³³ İbn İyâs, Yelboğa el-Ömerî'nin hapisneden çıkarıldıktan sonra bu emirlerin güvenlik amacıyla onu ata bindirmek yerine aralarına alarak Re's Savve'ye yürüyerek götürdüklerini ve burada Yelboğa el-Ömerî'nin memlûku olan Karademir'in ortaya çıkarak bir kılıç darbesiyle başını vücudundan ayırdığını belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, I/II, 1983: 50. İbn Kesîr, hiçbir ayrıntıya girmeden Yelboğa el-Ömerî'nin öldürüldüğünü ve yakınlarının da tutuklandığını belirtmektedir. Bkz. İbn Kesîr, XVIII, 1998: 50. İbn Kâdî Şuhbe de hiçbir ayrıntıya girmeden Yelboğa el-Ömerî'nin büyük emirler tarafından öldürüldüğünden bahsetmiştir. Bkz. İbn Kâdî Şuhbe, II, 1994: 193.

Ömerî'nin katledilmesinde önemli rolleri olan Akboğa el-Haleb'e, Emir Esendemir en-Nâsırî'ye ve Emir Kaçmaz'a devlet işlerini yürütme yetkisi verildi. Üstadı Yelboğa el-Ömerî yerine Atâbek el-'Asâkîr olan Emir Esendemir derhal devlet makamlarında önemli değişikliklere giderek Yelboğa el-Ömerî'nin adamlarını bu makamlardan uzaklaştırdı. Yelboğa el-Ömerî'ye yakınlığı ile bilinen Emir Karaboğa el-Bedrî, Emir Yakupşah ve Devâdâr olan Emir Yelboğa tutuklanarak İskenderiye'de hapsedildiler. Emir Halil b. Kosun'a da evinde emekli olarak kalması emredildi (İbn İyâs, I/II, 1983: 51).

Yelboğa el-Ömerî'nin ölümü büyük bir kargaşaya neden oldu. Kendisinin Kebş'teki evi harap edildi. Hatta Yelboğa el-Ömerî'ye yakınlığı ile bilinen Emir Fahreddin Mâcid b. Kazvîne ve Kahire valisi Emir 'Alaaddin'in evleri halk ve alt sınıf askerler tarafından soyularak tahrip edildi. Emir Fahreddin Mâcid b. Kazvîne iki eli yakıldıktan sonra öldürüldü. Sanki insanlar bu olayın gerçekleşmesini bekliyorlarmış gibi kim düşmanından kurtulmak istiyorsa onun Yelboğa el-Ömerî'nin yandaşı olduğunu söylüyordu. Durum iyice çığırından çıkmış, soygun haberini alan insanlar yayılmış çekirgeler gibi yollara dökülerek karşularına çıkan insanların elbiselerini dahi almaya başlamışlardı (el-Makrîzî, III/I, 1975: 138; İbn İyâs, I/II, 1983: 52; İbn Şâhin, I/I, 2002: 395; Steenbergen, 2011: 436).

Bu karışıklıklara son vermek adına Emir Zarut yanında Kahire valisi ile birlikte yola çıktı. Emân ilan edilerek Sultan Şaban'ın düşmanının yakalandığı, kim bu emre karşı gelir ve soyguna devam ederse Sultan tarafından onun canının ve malının alınacağı duyuruldu. Bunun üzerine sukunet sağlandı (el-Makrîzî, III/I, 1975: 138; İbn İyâs, I/II, 1983: 53).

Fakat kısa bir süre sonra 16 Mart 1367 tarihinde Yelboğa el-Ömerî'nin memlûkleri savaş isteğı ile yola çıkarak, Kal'atu'l-Cebel'in altına geldiler. Korku saçarak yollardaki insanlara saldırıp, hamamlardaki kadınlara tecavüz ettiler. Memlûklerin yaptıklarına bir son vermek amacıyla Emir Tağribirmiş 23 Mart'ta harekete geçti (el-Makrîzî, III/I, 1975: 141)³⁴. Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerinin ileri gelen emirlerinden Emir Aynbek el-Bedrî, Emir Karaboğa el-'İzzî, Emir Mukbel er-Rumî ve İshak er-Recebî tutuklanarak hapsedilmek üzere İskenderiye'ye gönderildiler. Ayrıca pek çoğı da tutuklanarak Mısır topraklarından sürgün edildiler (el-Makrîzî, III/I, 1975: 141; İbn İyâs, I/II, 1983: 56).

Yelboğa el-Ömerî'nin öldürülmesinin ardından memlûkleri (Yelboğaviyye Memlûkleri) devamlı isyan ederek yeri geldiğinde bahsetmiş olduğumuz devlet içinde huzursuzluklara neden olmuşlardır. Onun

³⁴ İbn İyâs, el-Makrîzî'den farklı olarak Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerinin Remle'de toplandıklarını belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, I/II, 1983: 55.

öldürülmesiyle yaşanan iç karışıklıkların hiç şüphesiz en önemli sonuçlarından biri Memlûk Devleti'nde Türk kökenli emirlerin zamanla hâkimiyetlerini kaybederek yerini Çerkes Memlûklere bırakması olmuştur (el-Makrîzî, III/I, 1975: 141; İbn İyâs, I/II, 1983: 56; Kanat, 2008: 541-545).

2. Emir Esendemir en-Nâsîrî

Daha önce bahsedilmiş olduğu üzere Yelboğa el-Ömerî'ye karşı isyan eden memlûklerin başında yer alan ve katledilmesinde önemli rol oynayan Emir Akboğa el-Haleb ve Emir Kutluboğa Çerkes, binler komutanlığına getirildiler. Emir Esendemir ise üstadı olan Yelboğa el-Ömerî'nin makamına getirilerek Atâbek el-'Asâkîr oldu. Esendemir'e bütün devlet işlerinin yönetimi verildi ve kendisi Yelboğa el-Ömerî'nin Kebş'teki evinde ikamet etmeye başladı. Söz konusu üç emir Yelboğa el-Ömerî'ye yakın olduklarını düşündükleri emirleri devlet yönetiminden uzaklaştırmakla görevlerine başladılar (el-Makrîzî, III/I, 1975: 141; İbn Dokmâk, 420-421).

Üstadlarının öldürülmesinden Esendemir'i sorumlu tutan Yelboğa el-Ömerî'nin memlûkleri, devlet içinde bir istikrarsızlık unsuru haline geldiler. 1 Haziran 1367 tarihinde isyan eden memlûkler Sultan Şaban'a giderek Esendemir'in kendilerine teslim edilmesini istediler (İbn İyâs, I/II, 1983: 56). Bu hadisenin haberini alan Esendemir hemen o gece Kebş'teki evinden çıkıp Emir Kaçmaz et-Tâzî'nin evine gitti. Esendemir, Kaçmaz et-Tâzî'ye Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerine karşı kendi yanında yer alması için oldukça fazla miktarda para verdi. Esendemir, Kaçmaz et-Tâzî'nin kendi tarafına geçtiğini zannederek oradan ayrıldı; ancak durum Esendemir'in düşündüğü gibi değildi. Kebş'teki evine döndüğünde Yelboğa el-Ömerî'nin grubuna mensup olan huşdâşlarını yanına çağırdı ve onlara isyancılarla savaşarak kim bir emiri tutuklar veya öldürürse ona bol miktarda para vereceği vaadinde de bulundu (el-Makrîzî, III/I, 1975: 142; İbn İyâs, I/II, 1983: 56-57; İbn Şâhin, I/I, 2002: 397).

Kaçmaz et-Tâzî, Esendemir yanından ayrıldıktan sonra bu âsi memlûklerle işbirliği yaptı ve Esendemir'i yakalamak için emirlerden oluşan büyük bir grupta yola çıktı. Savaşa hazır vaziyette Kal'atu'l-Cebel'in altına geldiler. Bu gelişmelerden haberdar olan Sultan da savaş hazırlıklarına başladı (el-Makrîzî, III/I, 1975: 142; İbn Şâhin, I/I, 2002: 397).

Esendemir bu olayların gerçekleştiği gece sabaha kadar ahırında kaldı. Kendisine sadık olan Yelboğa el-Ömerî'nin memlûkleri ve başka gruplarla birlikte Kebş'teki evinden çıkarak Karâfe'ye³⁵ gitti. Kal'at'ul-Cebel'in arkasına geçerek Bâb ez-Ziyâfe ve Tablhâne'nin altına birlikleri yerleştirdi (el-Makrîzî,

³⁵ Fustât'ın semtlerinden biridir. Mezarlarıyla meşhur olmasının dışında Fustât ve Kahire'de ikamet edenlerin gezinti yeri olan Karâfe'de büyük binalar, geniş çarşılar, ve oteller bulunmaktadır. Bkz. Yâkût el-Hamavî, IV, 1965: 48.

III/I,1975: 142)³⁶. İki grup arasında yapılan savaşta Esendemir galip geldi fakat Emir Olcay el-Yûsufî ve Emir Argûn et-Tatar, Esendemir'e karşı direnerek onunla savaşmaya devam ettiler. Fakat askeri desteği alamadıkları için bozguna uğrayarak Kubbet en-Nasr'a çekildiler. Halktan ve memlûklerden pek çok kişi ve bir emir öldürüldü; Emir Kaçmaz et-Tâzî ve Emir Akboğa el-Haleb yaralandıktan sonra grup dağıldı (el-Makrîzî, III/I, 1975: 143; İbn İyâs, I/II, 1983: 57; İbn Tagribirdî, XI, 1992: 36; İbn Şâhin, I/I, 2002: 397-398; İbn Dokmâk, 42).

Esendemir, isyan hareketine karışan Emir Kaçmaz et-Tâzî, Emir Akboğa el-Haleb, Emir Aktay, Emir Kutluboğa el-Çerkes, Emir Aydemir eş-Şâmî, Emir Olcay el-Yûsufî, Emir Yelboğa Şukayr, Emir Tugay Demir en-Nizâmî, Emir Argûn et-Tatar, Kutluboğa eş-Şabânî, Aydemir el-Hataî, Temraz et-Tâzî, Emir Altınboğa el-Ahmedî, Tâcâr Min Evs, Esen Nasrî, Karademir el-Muhammedî, Karaboğa el-Ahmedî'yi tutuklayarak hapsedilmek üzere İskenderiye'ye gönderdi (el-Makrîzî, III/I, 1975: 143; İbn İyâs, I/II, 1983: 57; İbn Tagribirdî, XI, 1992: 36; İbn Kâdî Şuhbe, II, 1994: 296).

Bu olay yaşandıktan iki ay sonra 2 Eylül 1367 tarihinde Yelboğa el-Ömerî'nin memlûkleri tekrar Esendemir'e karşı harekete geçtiler. Esendemir'den Bayram ed-Devâdâr, Özdemir Ebû Dekkân, Çarıktimur ve diğerlerinin de kendilerine teslim etmesini istediler. Esendemir, Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerinin tepkisini çekmemek için talep edilen emirlere haber göndererek gelmelerini emretti. Fakat Esendemir gelen emirleri onlara teslim etmek yerine tutuklayarak İskenderiye'ye gönderdi. Esendemir'in bahsi geçen bu emirleri tutuklaması memlûkleri ikna etmedi (el-Makrîzî, III/I, 1975: 150; İbn İyâs, I/II, 1983: 66; İbn Tagribirdî, II, 1992: 36; İbn Şâhin, I/I, 2002: 404). Bu sefer de Esendemir'den Halil b. Kosun'u istediler ve o da bunun üzerine Halil b. Kosun'u onlara gönderdi (el-Makrîzî, III/I, 1975: 150; İbn İyâs, I/II, 1983: 66; İbn Şâhin, I/I, 2002: 404). Halil b. Kosun yüz bin dirhem fidye karşılığında kendini onların ellerinden kurtardı. Paranın hemen çeyreğini onlara teslim eden Halil b. Kosun paranın geri kalanını getirmesi için Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerinin hem tehtidine ve hem de hakaretvari davranışlarına maruz kaldı (el-Makrîzî, III/I, 1975: 150; İbn Şâhin, I/I, 2002: 404).

Her istediklerini yapmasına karşın Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerinin Esendemir'e karşı nefreti asla bitmedi ve bu memlûklerin ileri gelenleri Esendemir'i ve Sultan Şaban'ı öldürmek için tekrar bir araya geldiler. Sultan Şaban'ı tahtan indirerek yerine yeni birini getirmeyi ve emirlerden yeni bir devlet kurmaya karar verdiler. O gece Kal'atu'l-Cebel'e doğru yola çıktılar (el-Makrîzî,

³⁶ İbn İyâs, Emir Esendemir'in yanındakilerle birlikte fark edilmeden Atlar Çarşısı'na geldiğini belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, I/II, 1983: 57. İbn Tagribirdî ise Esendemir'in yanındakilerle fark edilmeden Kal'atu'l-Cebel'deki Tablhâne'nin altına geldiğini ve kendine baş kaldıran emirleri Re's Savve'de kuşattığını belirtmektedir. Bkz. İbn Tagribirdî, XI, 1992: 36.

III/I, 1975: 151; İbn İyâs, I/II, 1983:67; İbn Şâhin, I/I, 2002: 404). Bu hareket karşında Sultan hemen savaş hazırlıklarına başladı. Emirler ve askerler toplandı ve Halil b. Kosun ile birlikte Sultan Şaban'ın memlûkleri de geldi. Gelen birlik yaklaşık iki yüz kişiydi. Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerin sayısı ise bin beş yüz idi. Sultan, Kahire'de halka askerlerinin³⁷ atlarına binip gelmelerini emretti. Zaten Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerinin yaptıkları kötülüklerden bıkan insanlar halka askerleri ile birlikte savaşmak üzere grup grup Kal'atu'l-Cebel'in altına geldiler (el-Makrîzî, III/I, 1975: 151; İbn İyâs, I/II, 1983: 67; İbn Tagribirdî, XI, 1992: 39).

Emir Halil b. Kosun, Emir Esenboğa Ebubekir, Emir Kaştımur el-Mansûrî ve diğerleri Yelboğa memlûkleri ile savaşmak için çıktılar. İki grup arasında gerçekleşen savaşa halk da Yelboğa el-Ömerî'nin askerlerini taşıyarak destek verdi. Yelboğa memlûkleri yapılan bu savaş sonucunda yenildi (el-Makrîzî, III/I, 1975: 151)³⁸. Yelboğa memlûkleri savaşı kaybetmelerine rağmen pes etmeyerek onlardan bir grup, Emir Esendemir'in yanına giderek onu kendi taraflarına çekmek adına Sultan Şaban'a karşı dolduruşa getirdiler. Esendemir yanındaki emirlerle birlikte Kal'at'ul Cebel'in altına gelerek Sultan Şaban'a isyan etti. Lakin halkın da desteğini alan Sultan Şaban'ın karşısında duramadı ve yanındaki emirlerle birlikte yenildi. Yanında bulunan emirlerden Emir Korkmaz es-Sargatmîşî, Emir Akboğa Âs eş-Şeyhûnî ve Emir Aslan Hoca tutuklanarak Kahire'de hapsedildiler (el-Makrîzî, III/I, 1975: 151).

Sultan Kahire, Fustât ve iki şehrin dış bölgelerinde Yelboğa memlûklerinden ve eclâblardan³⁹ kim birini ele geçirip kendine teslim ederse ona para verileceğini ilan etti. Bunun üzerine halk sokaklarda ve semtlerde eclâbları takip etti ve pek çoğu bu suretle ele geçirdi (el-Makrîzî, III/I, 1975: 151; İbn İyâs, I/II, 1983: 68).

Sultan Şaban'ın emri üzerine Halil b. Kosun, Emir Esendemir'i tutukladı ve hapsedilmek üzere Kal'atu'l-Cebel'e getirdi. Fakat bazı emirler Esendemir'in memlûklerine ödemesi gereken nafaka karşılığında Sultan Şaban'dan affını isteyerek aracı oldular. Sultan emirlerin istediğini kabul ederek Esendemir'e hilat giydirdi ve onu eski görevine tekrar getirdi (el-Makrîzî, III/I, 1975: 151-152; İbn İyâs, I/II, 1983: 68; İbn Tagribirdî, XI, 1992: 39). Emir Esendemir yanında Halil b. Kosun ile birlikte parayı getirmek üzere evine gönderildi. Fakat Emir Esendemir, Halil b. Kosun'u sultan yapacağı vadiyle oyuna getirdi. Çünkü Halil b. Kosun Sultan el-Melik Mansûr Muhammed b. Kalavun'un kızının oğluydu. Bunun

³⁷ Halka askerleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız. Ayalon, 2016: 45-60.

³⁸ İbn İyâs, iki grubun Remle'de karşılaştıklarını ve yapılan savaş sonucunda Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerinin yenilerek Salîbe'ye çekildiklerini belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, I/II, 1983: 67.

³⁹ İktidarda olan sultanın memlûkleridir. Ayrıntılı bilgi için bakınız. Ayalon, 2016: 6-18.

üzerine Halil b. Kosun onun oyununa gelerek Esendemir ile işbirliği yapmaya yemin etti. Esendemir ayrıca memlûkleri toplayarak onlara bol miktarda para dağıtıp vaatlerde de bulundu (el-Makrîzî, III/I, 1975: 151; İbn İyâs, XI, 1983: 67; İbn Şâhin, I/I, 2002: 404)⁴⁰. Esendemir ve Halil b. Kosun yanlarında büyük bir grup ile birlikte Kal'atu'l-Cebel'in altına geldi. Bunun üzerine savaş tekrar başladı. Tam da bu esnada yanlış bir anlaşılma oldu ve Halil b. Kosun'u Esendemir'in yanında gören emirler onun Sultan Şaban'ın tarafında olduğunu düşünerek Esendemir'in tarafına geçtiler. Bu haberi alan Sultan, hemen savaş hazırlıklarına başladı. Bunun üzerine memlûkleri, emirler ve halktan oluşan kalabalık bir grup Sultan Şaban'ın yanında toplandı. Sultan ilk önce Esendemir ve Halil b. Kosun'un gelmelerini istedi fakat ikili Sultan Şaban'ın bu teklifini reddettiler. Açık bir şekilde Sultan Şaban'ı tahtından indirip yerine başka birini getireceklerini belirttiler (el-Makrîzî, III/I, 1975: 152; İbn Şâhin, I/I, 2002: 405). Sultan bu cevap üzerine ihanet etmenin akibetinden korkmaları için onlara ikinci bir haber daha gönderdi. Fakat onlar Sultan ile savaşmakta kararlı olduklarını göstererek kılıçlarını çektiler. Taraflar arasında yapılan savaşta Esendemir ve Halil b. Kosun yenilgiye uğradılar. Yanlarındaki memlûklerden pek çoğu öldürüldü; Esendemir Sedre'de ve Halil b. Kosun ise Matâriyye'de⁴¹ yakalanarak hapsedilmek üzere İskenderiye'ye gönderildiler (el-Makrîzî, III/I, 1975: 153; İbn İyâs, I/II, 1983: 68; İbn Şâhin, I/I, 2002: 405). Ayrıca isyan hareketinde rol oynayan Altınboğa el-Yelboğavi, Emir Sultan Şah b. Kara ve on bir emir daha tutuklanıp zincirlenerek İskenderiye'ye hapsedilmek üzere götürüldüler (el-Makrîzî, III/I, 1975: 153; İbn İyâs, I/II, 1983: 68; İbn Tağribirî, XI, 1962: 39).

İki taraf arasındaki savaş sona erince günün sonunda emân ilan edildi. Çarşılarda ve sokaklarda hiç kimsenin soygun yapmaması duyuruldu. Sultan düşmanlarına karşı zafer kazanmıştı. Zafer kutlamaları nedeniyle Kahire ve Fustât en güzel şekilde süslendi. Halk ise bu durumdan oldukça memnundu çünkü kötülüklerine maruz kaldıkları Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerinden kurtulmuşlardı (el-Makrîzî, III/I, 1975: 153; İbn İyâs, I/II, 1983: 68; İbn Şâhin, I/I, 2002: 406).

Bu olayın ardından Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerinin çoğu kaçtı. Fakat kalanlardan yaklaşık bin memlûk yakalandı. Sultan onlardan yüz kişiyi çivileyerek ortadan ikiye⁴² ayırdı. Onlardan bir kısmını Nil'de boğdurdu ve bir kısmını ise Suriye ve Asvân'a⁴³ sürgün etti. Esendemir'e ayrıca para cezası

⁴⁰ İbn Tağribirdî, para konusundan bahsetmemekle birlikte Esendemir'in Halil b. Kosun'la anlaşarak ikinci kez Sultan Şaban'a isyan ettiğini belirtmektedir. İbn Tağribirdî, XI, 1992: 39.

⁴¹ Mısır'da bir köydür. Bkz. Yâkût el-Hamavî, IV, 1965: 564.

⁴² Ortaçağ Türk devletlerinde bir işlenme ve ceza yöntemi olarak kullanılan ortadan ikiye bölerek öldürme hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız. Kanat, 2010: 46-48.

⁴³ Güney Mısır'da Sa'id Bölgesi'nde bulunan şehirlerden biridir. Bkz. Yâkût el-Hamavî, III, 1965: 430.

verilerek Sultan Şaban'ın memlûklerinden her birine yüz dinar ve bu memlûklerin dışında kalan memlûklere ise elli dinar vermesi emredildi (el-Makrîzî, III/I, 1975: 153; İbn Tağribirdî, XI, 1962: 40; İbn Şâhin, I/I, 2002: 406). Daha sonra tutuklanarak İskenderiye'ye gönderilen Esendemir, burada Nisan/Mayıs 1368 yılında vefat etti (İbn Hacer, II, 1997: 225).

Yelboğa memlûklerinin ileri gelenlerinden sadece yakın zamanda sultan olacak olan Berkûk, Berke el-Çobanî, Altınboğa el-Çobanî, Çerkes el-Halebî ve Akboğa el-Mardînî kaldı. Bunlar da Kahire Valisi Bektimur eş-Şerîfî'ye teslim edildiler. Vali onları Kerek'e götürerek hapsedti (İbn İyâs, I/II, 1983: 71; İbn Şâhin, I/I, 2002: 406). Emir Tagribirmiş en-Nizâmî ve Emir Olcay el-Yûsufî, Emir Aydemir Min Sıddîk serbest bırakıldı. Emir Melektimur b. Berke Halil b. Kosun'un yerine getirildi. Emir Esendemir'in makamına ise Emir Yelboğa Âs el-Mansûrî getirildi (el-Makrîzî, III/I, 1975: 153).

3. Emir Olcay el-Yûsufî

Olcay el-Yûsufî, Sultan Şaban'ın annesi Hond Berke ile evlendikten⁴⁴ sonra Kal'atu'l-Cebel'deki odalardan birinde oturmaya başladı. Sultan Şaban'ın memlûklerinin her pazartesi ve perşembe günleri düzenli bir şekilde ziyaret ettiği Olcay el-Yûsufî, böylelikle bütün devlet işlerini ele alarak devleti yönetimde söz sahibi oldu (el-Makrîzî, III/I, 1975: 212; İbn İyâs, I/II, 1983: 117; İbn Hacer, IV, 1997: 237).

Kaynaklara göre Olcay el-Yûsufî oldukça iyi görünümlüydü ve saygılı bir insandı. Hayır işleri ile ilgilenir ve fakir fukaraya sadaka dağıtırdı; epey zengin biriydi. Sultan Hüseyin'in memlûklerinden idi (İbn İyâs, I/II, 1983: 120)⁴⁵. İbn Hacer'in ifadesiyle o, farklı bir mizaca sahip olup halka sevecen davranmak ile birlikte onlara birdenbire saldırıp kılıçtan da geçirebilirdi (İbn Hacer, I, 1969: 57).

Sultan Şaban'ın annesi Hond Berke 23 Mayıs 1373 tarihinde vefat edince (el-Makrîzî, III/I, 1975: 211; İbn İyâs, I/II, 1983: 115; İbn Tağribirdî, XI, 1962: 100) Hond Berke'nin mirasından dolayı 23 Haziran 1373 tarihinde Sultan ile Olcay el-Yûsufî'nin arası açıldı. Olcay el-Yûsufî 28 Haziran gecesi Sultan Şaban'dan özür dileyerek her zaman yatmak için gittiği Kal'atu'l-Cebel'e çıkmadı ve gizlice Sultan Şaban'a karşı savaş hazırlığına başlayarak memlûklerine silah dağıttı (el-Makrîzî, III/I, 1975: 212; İbn İyâs, I/II, 1983: 117; İbn Tağribirdî, XI, 1962: 49; İbn Şâhin, I/II, 2002: 54; İbn Dokmâk, 427). Hadiseyi diğer müelliflerden farklı anlatan İbn Hacer, Olcay el-Yûsufî'nin Sultan Şaban'ın yanında geçit törenini izlerken Sultan Şaban'ın tarafından birinin yanına gelerek Sultan'ın onu

⁴⁴ Memlûklerde evlilik törenleri ve yapılan hazırlıklarla alakalı ayrıntılı bilgi için bakınız. Kanat, 2003: 419-429; Akkuş, 2015: 331-351.

⁴⁵ İbn Hacer, Olcay el-Yusûfî'nin sadaka olarak her gün elli iki kişiye bir dirhem verdiğini belirtmektedir. Bkz. İbn Hacer, I, 1969: 57.

tutuklamak istediğini söylediğini ve bunun üzerine Olcay el-Yûsufî'nin o gece birini kendine kıyafet getirmesi için gönderderip savaş hazırlıklarına başladığını belirtmektedir (İbn Hacer, I, 1969: 57)

Olcay el-Yûsufî'nin kendisine isyan edeceği haberini alan Sultan da memlûkleri ile birlikte savaş hazırlığına başladı. Bunun üzerine emirler Sultan ile birlikte Kal'atu'l-Cebel'den çıkarak o geceyi tetikte geçirdiler (el-Makrîzî, III/I, 1975: 212; İbn İyâs, I/II, 1983: 117; İbn Tagribirdî, XI, 1962: 49). Çarşamba günü Olcay el-Yûsufî yanında tebaasından ve memlûklerinden oluşan kalabalık bir grupla savaşa hazır bir şekilde ahırından çıktı. İki ordu Kal'at ul-Cebel'deki kapılarından biri olan Bâb es-Silsile'de karşılaştılar. Sultan ve Olcay el-Yûsufî arasında yapılan savaşta her iki taraftan da pek çok ölen ve kaçanlar oldu. Savaş sonucunda Olcay el-Yûsufî yenilerek Salîbe'ye doğru kaçtı. Burada Emir Taşdemir'in birlikleri ile karşılaştı (el-Makrîzî, III/I, 1975: 213; İbn İyâs, I/II, 1983: 117; İbn Tagribirdî, XI, 1962: 49). Emir Taşdemir'in yardımıyla Bâb el-Karâfe'den geçerek Birket el-Habeş'e⁴⁶ geldi. Kahire'nin dışında olan Ahmer Dağı'nın yanından çıkarak Mukattam Dağı'nı geçti. Pek çok yandaşının toplandığı Kubbet en-Nasr'ın yakınlarında kurulan çadırına geldi (el-Makrîzî, III/I, 1975: 212; İbn İyâs, I/II, 1983: 118).

Bu gelişmeler üzerine Sultan onu itaate çağırdı. Olcay el-Yûsufî de cevap olarak kendisinin Sultan Şaban'ın memlûku olduğunu, itaatinden çıkmadığını, kendisine bazı hâssakileri ve memlûkleri verilmediği takdirde zafer kazanana kadar savaşaacağını bildirdi (el-Makrîzî, III/I, 1975: 213; İbn İyâs, I/II, 1983: 118). Sultan bu cevap üzerine ikinci bir haber daha göndererek Olcay el-Yûsufî'yi isyan etmenin akıbeti ile korkutarak Suriye'den istediği bir yeri ona vermeyi teklif etti. Olcay el-Yûsufî bunu da kabul etmedi ve böylelikle elçiler ikili arasında birçok kez gidip geldi. Son olarak Sultan kendisine Hamâ nâibliği teklifinde bulundu fakat Olcay el-Yûsufî ancak bütün memlûklerinin, kumaşlarının ve mallarının kendisine verilmesi şartıyla bu teklifi kabul edeceği bildirdi (el-Makrîzî, III/I, 1975: 213; İbn İyâs, I/II, 1983: 118; İbn Tagribirdî, XI, 1962: 49; İbn Dokmâk, 427).

Sultan, Olcay el-Yûsufî'nin bu isteğini kabul etmeyerek onun grubundan olan Emir 'İzzeddin Aynbek'i yanına çağırdı. Emir 'İzzeddîn Aynbek'e Tablhâne Emirli'ği vaadinde bulunan Sultan Şaban'ın amacı Olcay el-Yûsufî'nin yanında bulunan bütün Yelboğa memlûklerini yanına çekmekti. 'İzzeddîn Aynbek Sultan Şaban'ın isteğini kabul ederek üstadı olan Yelboğa el-Ömerî'nin türbesine gitti ve günün geri kalanını orada saklanarak geçirdikten sonra akşam kölelerinden birini Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerine gönderdi. Emir 'İzzeddîn Aynbek'in çağrısı üzerine Yelboğa el-Ömerî'nin memlûkleri grup grup türbeye geldi ve

⁴⁶ Mısır'ın en meşhur gülüdür. Fustât'ın dışında bulunmaktadır. Bkz. el-Makrîzî, II, 131.

buradan da hepsi Emir 'İzzeddin Aynbek tarafından Sultan Şaban'a götürüldü. Sultan gelen memlûklere maaş bağlatarak et dağıtılmasını emretti ve onları oğlu Emir Ali'nin hizmetine verdi (el-Makrîzî, III/I, 1975: 213; İbn İyâs, I/II, 1983: 118-119). Gelen Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerinin ardından diğer memlûkler ve emirler de Olcay el-Yûsufî'nin yanından ayrılarak Sultan Şaban'ın tarafına geçtiler (el-Makrîzî, III/I, 1975: 213)

Olcay el-Yûsufî'nin yanında yaklaşık yüz elli kadar atlı kalmıştı. Emir Argûnşah, Emir Menkliboğa el-Beledî ve Emir Nâsireddîn Muhammed b. Şerafeddin de yanlarında pek çok askerle birlikte eş zamanlı Olcay el-Yûsufî'yi ele geçirmek için harekete geçtiler (el-Makrîzî, III/I, 1975: 214; İbn İyâs, I/II, 1983: 119).

Olcay el-Yûsufî Argûnşah öncülüğünde gelen ilk grubu gördüğü zaman yavaş yavaş bulunduğu yeri terk etmeye başladı fakat Argûnşah'ın üzerine gönderdiği emirler karşında Kubbet en-Nasr'da yenildi ve kaçtı. Olcay el-Yûsufî'î Harkânîye'ye⁴⁷ geldiği zaman yanında sadece üç atlı kalmıştı. Muhammed b. Şerafeddin onu almaya geldiğinde Kalyûb'un dışında Nil sahilinde duruyordu. İntihar edercesine hızlı bir şekilde atını Nil'e sürdü ve atıyla birlikte Nil'de boğuldu (el-Makrîzî, III/I, 1975: 214; İbn Şâhin, I/II, 2002: 54; İbn Dokmâk, 428)⁴⁸. Muhammed b. Şerafeddin, Olcay el-Yûsufî'nin cesedini çıkartmaları için dalgıçları çağırdı. Dalgıçlar Olcay el-Yûsufî'nin cesedini Şibrâ Bölgesi'nden çıkardılar ve cesedi tabuta koyarak Kal'atu'l-Cebel'e götürdüler. Cuma sabahı 1 Temmuz 1373 tarihinde Kal'at ul-Cebel'in yakında Suveykat el-'İzzî'de bulunan medresesine defnedildi (el-Makrîzî, III/I, 1975: 214). İbn İyâs ve İbn Tagribirdî dalgıçların Olcay el-Yûsufî'nin atını bulup çıkardıklarını fakat Olcay el-Yûsufî'nin cesedini bulamadıklarını bunun üzerine Sultan Şaban'ın dalgıçları tekrar Olcay el-Yûsufî'nin boğulduğu yere gönderdiğini, dalgıçların onu ölü, yüzünün ise balıklar tarafından yenilmiş bir şekilde bulduklarını ve Sultan Şaban'ın da buna çok üzüldüğünü belirtmektedirler (İbn İyâs, I/II, 1983: 119-120; İbn Tagribirdî, XI, 1962: 49).

Olcay el-Yûsufî'nin ölümüyle isyan hareketi son buldu ve emirler silahlarını bırakarak Sultan Şaban'ın zaferini kutlamak için Kal'atu'l-Cebel'e çıktılar (el-Makrîzî, III/I, 1975:125; İbn İyâs, I/II, 1983: 120). Olcay el-Yûsufî'nin emirleri ve memlûkleri tutuklandı. Tutuklananlar arasında Emir Tektimur el-

⁴⁷ Mısır'da bulunan eski köylerden biridir. Bkz. el-Makrîzî, III/I, 1975: 214n.

⁴⁸ İbn İyâs, Emir Nâsireddin Muhammed b. Musa'nın Olcay el-Yûsufî'yi takip ettiğini ve Olcay el-Yûsufî'nin Nil sahilinde onu fark ettikten sonra kendini Nil'e atarak boğulduğunu belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, I/II, 1983: 119. İbn Kâdî Şuhbe ise sadece Olcay el-Yûsufî'nin Sultan Şaban'la savaşmak üzere çıktığı ve yenilgiye uğradıktan sonra Nil'e atını sürerek boğulduğunu ifade etmektedir. Bkz. İbn Kâdî Şuhbe, II, 1994: 429.

Hasanî, Emir Saray el-‘Alâî, Sultanşah b. Kara, Emir ‘Alaaddin b. Kelefet vardı ve bunlardan para istendi. Ayrıca Emir Bayboğa el-Kosunî ve Emir Halil b. Karamî tutuklandı fakat daha sonra Emir Taştımur’un araya girmesi ile serbest bırakıldılar (el-Makrîzî, III/I, 1975:125; İbn İyâs, I/II, 1983: 120-121). Olcay el-Yusûfî’nin ölümünden sonra Emir Aydemir eş-Şemsî Atâbek el-‘Asâkir olarak tayin edildi (el-Makrîzî, III/I, 1975: 125; İbn İyâs, I/II, 1983: 121; İbn Hacer, I, 1969: 58).

Sonuç

Memlûk Sultanı en-Nâsır Muhammed’in dört torunu da çocuk yaşta Memlûk tahtına çıkmıştır. Bu çocuk sultanlar arasında en dirayetlisi hiç şüphesiz ki tam on dört yıl boyunca Memlûk tahtında kalan Sultan Şaban olmuştur. Sultan Şaban da dahîl olmak üzere tahta çıkan sultanların çocuk yaşta olması Memlûk tarihinde daha önce görülmemiş birçok olumsuz olaya sahne olmuştur. Dönem, bu nedenle Sultan Şaban’ı iktidara taşıyan başta Yelboğa el-Ömerî olmak üzere Emir Esendemir en-Nâsırî ve Olcay el-Yûsufî gibi büyük emirlerin gövde gösterilerine tanık olmuştur.

Diğer çocuk sultanların aksine karizmatik bir duruş sergileyen Sultan Şaban, birbirinden güçlü olan bu büyük emirler karşısında oldukça akılcıca bir denge siyaseti izlemiştir. Bir bakıma kendi sonlarını kendi elleriyle hazırlayan Yelboğa el-Ömerî ve Emir Esendemir en-Nâsırî’nin diğer büyük emirlerle aralarında geçen iktidar mücadeleleri karşısında ilk başlarda sessizliğini ve tarafsızlığını koruyan Sultan Şaban, büyük emirlerinin tarafını tutuyormuş gibi görünmekle birlikte onları birbirine kırdırması; eline geçen ilk fırsatta da boyunduruğu altında bulunduğu bu devlet adamlarını tarih sahnesinden silmiştir.

Hükümdarlığının on birinci yılında artık 20 yaşında ve kendinden oldukça emin olan Sultan Şaban, kendisini son derece üzen belki de hiç beklemediği bir isyan hareketi ile karşı karşıya kaldı. Bu isyan hareketi, atâbek el-‘asâkiri ve aynı zamanda üvey babası olan son derece güvendiği Olcay el-Yûsufî tarafından başlatılmıştı. Sultan Şaban’ın karşı karşıya kaldığı bu isyan, diğer ilk iki isyandan hiç şüphesiz ki farklı bir özellik teşkil etmektedir. Bu isyanın oku, büyük emirlerin kendi aralarındaki mücadelelerden fırlayıp yönünü Sultan Şaban’a çevirmemiş; direkt Sultan’a atılmıştı. Üvey babasına aynı hızla karşılık veren Sultan, kısa sürede onun isyanını bastırarak iktidarını bu büyük emirlerin gölgesinden kurtarmıştır.

Sultan Şaban dönemi Memlûk Devleti’nde yaşanan bu büyük emir isyanları uzun süre devlet içinde dâhili karışıkları neden olmakla birlikte bu uzun savaş günlerinde Kahire’nin çarşıları kilitli kalmış yapılan yağma ve talan hareketleri esnafı dar boğaza sokmakla birlikte devleti de ekonomik açıdan son

derece yıpratmıştır. Fakat bu isyanların uzun soluklu ve hiç şüphesiz en önemli sonucu dönemin en güçlü emiri olan Yelboğa el-Ömerî'nin ortadan kaldırılmasıyla ortaya çıkmıştır. Onun katli ile Memlûk tarihinde yeni bir sayfa açılmış, Memlûk Devleti'nde Türk kökenli ümera zamanla hâkimiyetini kaybederek yerini Çerkes Memlûklere bırakmıştır.

Kaynakça

Ağır, A. M. (2015). *Memlûk Ordusunun Yapısı Üzerine Araştırmalar I-II-II*. (çev. A. Mesut Ağır). Ankara: TTK.

Akkuş, F.Y. (2015). Memlûkler'de Evlilik Hazırlıkları. *Türkiyat Mecmuası*, 25/1, 331-351.

Akyurt, S. (2017). *Sultan el-Melik el-Eşref Şaban Döneminde Memlûk Devleti (1363-1377)*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Kâtip Çelebi Üniversitesi.

Ayolan, D. (1989). Memlûk Devleti'nde Kölelik Sistemi. (çev. Samira ortantamer). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IV, 221-247.

Ayaz, F.Y. (2007). Türk Memlûkler Döneminin Büyük Emirlerinden Yelboğa el-Ömerî (ö. 768/1366) ve İdaredeki Nüfuzu. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16/1, 81-100.

Ayaz, F.Y.-Eren, F.A. (2019). Memlûk Devletinde Sultan ve Emîrlerin Hanefîliğe İlgisi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 284-296.

el-'Arîni, S.B. (1967). *el-Memâlik el-Furûsiyye fî 'Asr el-Selâtîn el-Memâlik*. Beyrut: Dâr en-Nahda el-'Arabiyye

el-Makrîzî, T. A. (1995). *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifeti Duvel el-Mulûk*. III/I, thk. Sa'îd Abd el-Fettâh A'sûr. Kahire: Dâr el-Kutub.

_____ (Basım Yılı Belirtilmemiş). *Kitâb el-Mevâ'iz vel-İ'tibâr bi-Zikr el-Hitat vel-Asâr*, I-II. Basım Yeri Belirtilmemiş: Yayınevi Belirtilmemiş.

Gani, B.E. (2012). *Memlûk Deniz Kuvvetleri*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Hallâk, H.-Sabbâg, 'A. (1999). *el-Mu'cem el-Câmî fil-Mustalahât el-Eyyûbiyye vel-Memlûkiyye vel-Osmâniyye*. Beyrut: Dâr el-'ilm lil-Melâyîn.

Hinz, W. (1990). *İslâm'da Ölçü Sistemleri*. (çev. Acar Sevim). İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.

İbn Dokmâk, İ.M. (Basım Yılı Belirtilmemiş). *el-Cevher es-Semîn fî Siyer el-Hulefâ ve el-Mulûk ve es-Selâtin*. thk. Sa'îd Abd el-Fettâh A'sûr. Basım Yeri Belirtilmemiş: Yayınevi Belirtilmemiş.

İbn Habîb, H. 'U. (1986). *Tezkiret en, Nebîh fî Eyyâm el-Mansûr ve Benîh*. thk. M. Muhammed Emin-Sa'îd Abd el-Fettâh A'şûr. Kahire: el-Hey'et el-Mısriyye el-'Âmme lil-Kitâb.

İbn Hacer, 'A. (1997). *ed-Durer el-Kâmine, fî A'yân el-Mi'e el-Sâmine*. II-IV. thk. 'Abd el-Varîs Muhammed 'Ali. Beyrut: Dâr el-Kutub el-'İlmiyye.

_____ (1969). *İnbâ el-Gumr bi-Ebnâ el-'Umr*. I. thk. Hasan Habeşi, Kahire: Yayınevi Belirtilmemiş.

İbn İyâs, M. A. (1983). *Bedâi ez-Zuhûr fî Vakâi ed-Duhûr*. I/II. thk. Muhammed Mustafa, Kahire: el-Hey'et el-Mısriyye el-'Âmme lil-Kitâb.

İbn Kâdî Şuhbe, T. E. (1994). *Târih İbn Kâdî Şuhbe*. II. thk. Adnan Derviş. Basım Yeri Belirtilmemiş: Yayınevi Belirtilmemiş.

İbn Şâhin, Z. 'A. (2002). *Neyl el-Emel fî Zeyl ed-Duvel*. I/I. thk. 'Umar Abd es-Sellâm Tedmurî. Sayda-Beyrut: el-Mektebe el-'Asriyye.

İbn Tağribirdî, E.M. (1992). *en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısır vel-Kahire*. XI. thk. Muhammed Hüseyin Şemseddîn. Beyrut: Dâr el-Kutub vel-İlmiyye.

'İmâd ed-Dîn Ebû'l Fidâ, İ. K. (1998). *el-Bidâye ven-Nihâye*. XVIII. thk. 'Abdullah b. Abdilmuhsin et-Turkî. Kahire: Hicr lil-Tibâ'a ven-Neşr vet-Tevzî' vel-İ'lân.

Kallek, C. (2008). Rıtl. *DİA*, 35. 102-103.

Kanat, C. (2003). *Memlûk Devleti'nde Evlilik Törenleri*. ed. Semih Yalçın. Ankara.

_____ (2008). *Memlûk Devleti'nde İktidar Değişikliği Bahrî Memlûklar'dan Burcî Memlûklar'a*. haz. Abdülkerim Özaydın vd. İstanbul: Dünya.

_____ (2010). *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza*. Küre: İstanbul.

Keleş, B. (2002). *Memlûkler Döneminde İdarî Yapı*. *Türkler Ansiklopedisi*, 5, 309-318.

Kortantamer, S. (1993). *Bahrî Memlûklar'da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki ilişkiler*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

_____ (1984). *Memlûklarda Devlet Yönetimi ve Bürokrasi*. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, II, 27-45.

Popper, W. (1874-1963). *Egypt and Syria Under the Circassian Sultans*. Berkeley: University of California Press.

Steenbergen, J. V. (2011). *On The Brink of New Era? Yalbuğhâ el-Khâssakî (d. 1366) and The Yalbuğhâwiyah*. *Mamlûk Studies Review*, XV, 117-152.

_____ (2011). The Amir Yalbuğhâ el-Khâsskî, the Qalâwûnîd Sultanate and the Culturel Matrix of Mamlûk Society: A Reassessment of Mamlûk Politics in the 1360's. *Journal of the Americcan Oriental Society*, 131/1, s. 123-137.

Yâkût el-Hamavî, Ş. (1965). *Kitâb Mû'cem el-Buldân*. II,III,IV. thk. H. Ferdinand Wüstenfeld. Tahran: Mektebe el-Esedî.